

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обгрунтовано актуальність та практичне значення обраної теми, визначено об'єкт, предмет, мету, основні завдання та гіпотезу, висвітлено методи дослідження та наукову новизну, теоретичне та практичне значення отриманих результатів, представлено експериментальну базу дослідження, а також зазначена структура роботи.

Перший розділ – *«Теоретичні засади дослідження професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з людьми з особливими потребами»* містить три підрозділи, в яких розглядаються теоретичні та історичні аспекти даної проблеми, зміст соціальної роботи з людьми з особливими потребами та наводяться авторські рекомендації щодо заходів підвищення рівня професійної підготовки студентів спеціальності «Соціальна робота».

Історико-теоретичний аналіз проблеми професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з людьми з особливими потребами дозволив дійти висновку, що досліджуване питання не вивчене вченими та науковцями та розгляд його можливий лише в контексті двох складових – професійної підготовки соціальних працівників та соціальної роботи з людьми з особливими потребами. Це, на нашу думку, пов'язано з відсутністю стандартів соціальних послуг, уявлень про їх якість, очікувань від соціальних працівників рівня діяльності, зумовлює низькі вимоги до якості підготовки фахівців і призводить до повільного розвитку соціальної роботи як фаху та науки. Для розвитку теоретичних засад стосовно проблеми професійної підготовки майбутніх соціальних працівників ми визначили базові поняття, до яких відносяться «соціальна робота» «соціальний працівник», «готовність», «підготовка», «професійна підготовка», «професія», «люди з особливими потребами», «інвалід» та пов'язану з ними термінологію.

Також не можна було лишити поза увагою існування проблеми невизначеності з вживанням поняття «інвалід» та більш гуманних його синонімів: «людина з обмеженими можливостями», «людина з особливими потребами», «людина з інвалідністю». Авторами висловлено прихильність до вживання саме поняття «людина з особливими потребами», необхідність його законодавчого закріплення.

Результати теоретичного аналізу досліджуваної проблеми дозволили виділити основні складові професійної підготовленості майбутніх соціальних працівників до роботи з людьми з особливими потребами.

Розглядаючи зміст соціальної роботи з людьми з особливими потребами, ми висвітлили нормативно-законодавчу базу соціального захисту цих людей, основні права та види соціальної допомоги, що

надається цій категорії громадян, класифікацію видів інвалідності та заходів реабілітації. Також розглядається специфіка роботи та зміст послуг, що надаються соціальними організаціями та установами для людей, що мають особливі потреби. Самим дієвим засобом здійснення соціальної роботи щодо даної категорії клієнтів автори відзначили саме злагоджену роботу структурних підрозділів Державного управління у сфері соціальної роботи інвалідів з установами та організаціями по роботі з інвалідами, спрямовану на їх професійну, соціальну та медичну реабілітацію.

В кінці першого розділу представлено рекомендації щодо підвищення рівня професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з людьми з особливими потребами. Вони стосуються удосконалення навчального плану студентів спеціальності «Соціальна робота», структурування змісту навчального матеріалу за допомогою фреймових структур, використання інноваційних методів організації навчальних занять (таких як тренінги, ділові ігри і т.ін.), збільшення обсягу та удосконалення організації практик.

Таким чином, у першому розділі здійснено історико – теоретичний аналіз проблеми професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з людьми з особливими потребами, розглянуто зміст соціальної роботи з людьми з особливими потребами, висвітлена доцільність удосконалення такої підготовки, висунуто гіпотетичні положення та рекомендації, що стало теоретичним підґрунтям для проведення та аналізу результатів експериментального дослідження.

У **другому розділі** «*Експериментально – дослідницька робота*» наведено програму дослідження, методи діагностики професійної готовності до роботи з людьми з особливими потребами в майбутніх соціальних працівників, розроблено критерії та показники, визначено рівні сформованості означеної характеристики, представлено хід та результати експерименту.

Виходячи з того, що готовність до роботи з людьми з особливими потребами вважається сформованою на кінець навчального терміну (студентам було викладено запланований навчальний матеріал, вони пройшли практичну підготовку та сформовані професійні риси та якості), нами в якості респондентів було обрано саме студентів 4-го курсу. Загальна кількість респондентів – 20 чоловік, з них контрольну групу склали 10 чоловік, експериментальну – 10.

Експериментальне дослідження включало ряд етапів:

1. На етапі *констатуючого експерименту* було виявлено рівень знань студентів щодо соціальної роботи з людьми з особливими потребами та наявність необхідних професійних якостей та рис, рівень

їх розвитку (на момент дослідження). Зі студентами спеціальності «Соціальна робота» 4-го курсу експериментальної та контрольної груп було проведено попереднє тестування для визначення рівня професійної підготовки до роботи з людьми з особливими потребами. Здійснено статистичну обробку та якісний аналіз отриманих даних.

2. Підготовка та проведення *формульованого експерименту*, спрямованого на підвищення рівня професійної готовності до роботи з людьми з особливими потребами в майбутніх фахівців із соціальної роботи. На цьому етапі було підготовлено та проведено зі студентами експериментальної групи цикл тренінгів, що включає: соціально-психологічний тренінг «Соціальна робота з людьми з особливими потребами експерименту) за зразком методичних матеріалів для тренера, запропонованих І.Д. Зверевою, тренінг розвитку комунікативних вмінь, тренінг розвитку емпатії, зниження агресивності, тренінг контролю гніву.

3. Проведення *підсумкового ретесту* з ціллю виявлення ефекту впливу вищезазначеного тренінгу на підвищення професійної готовності студентів до роботи з людьми з особливими потребами. На цьому етапі емпіричне дослідження проводилося за допомогою методики, використаної на першому етапі нашого експериментального дослідження зі студентами експериментальної та контрольної груп. Проведено порівняльний аналіз отриманих до та після проведення тренінгу даних, а також статистична обробка, аналіз та інтерпретація результатів.

Метою дослідження було підвищення рівня готовності майбутніх соціальних працівників до виконання професійних обов'язків по відношенню до людей з особливими потребами шляхом проведення циклу тренінгів.

Гіпотезу даного дослідження складають припущення про:

- низький рівень професійної готовності студентів спеціальності «Соціальна робота» до виконання соціальної роботи з людьми з особливими потребами;
- здатність за допомогою циклу тренінгів підвищити рівень готовності майбутніх соціальних працівників до виконання професійних обов'язків щодо людей з особливими потребами шляхом.

Досягнення поставленої мети обумовило розв'язання наступних **завдань**:

- ознайомлення зі змістом професійної підготовки студентів спеціальності «Соціальна робота» Миколаївського педагогічного технікуму;
- визначення методики дослідження готовності студентів до роботи з людьми з особливими потребами;
- проведення емпіричного дослідження рівня професійної готовності майбутніх соціальних працівників до роботи з людьми з особливими потребами;

- підготовка та проведення особистісно-орієнтованого тренінгу «Соціальна робота з людьми, що мають інвалідність»;
- проведення повторного перевірного емпіричного дослідження рівня професійної готовності майбутніх соціальних працівників,;
- обробка результатів дослідження та узагальнення отриманої інформації.

Об'єктом дослідження виступила група студентів 4-го курсу спеціальності «Соціальна робота» Технікуму МДУ ім. В.О. Сухомлинського

Предметом дослідження – рівень готовності майбутніх соціальних працівників до роботи з людьми, що мають особливі потреби.

Як вже було зазначено, професійну готовність ми визначали, досліджуючи дві складові – когнітивну та особистісну.

Когнітивну складову ми визначали за допомогою опитувальника, складеного авторами даної роботи, згідно з вимогами до знань та вмінь соціальних працівників щодо соціальної роботи з людьми з особливими потребами, представлених у професіограмі соціального працівника та згідно зі змістом навчальних дисциплін освітньо-професійної програми підготовки молодшого спеціаліста з соціальної роботи.

Особистісну складову готовності студентів до роботи з людьми, що мають інвалідність утворює наступний набір якостей: емпатія, комунікативність, толерантність, нервово-психічна стійкість та низький рівень конфліктності. Тому для її визначення скористалися наступними психодіагностичними методиками:

1. «Діагностика емпатії (модифікований опитувач А.Меграбяна і Н.Епштейна)».

2. «Тест комунікативної толерантності».

3. «Прогноз» за В.А. Бодровим (оцінка рівня нервово-психічної стійкості).

4. «Оцінка рівня конфліктності особистості».

Отримані кількісні дані було переведено у відсоткові значення для полегшення сприйняття наступним чином: 10 осіб – 100%

$$2 \text{ особи} - x$$

$$x = (2 \text{ особи} * 100\%) / 10 \text{ осіб} = 20 \%$$

Отже, під час першого діагностичного зрізу ми отримали такі дані когнітивної складової професійної готовності студентів (див. таблицю 2.1.)

Таблиця 2.1

**Початковий стан володіння знаннями студентів
контрольної та експериментальної груп**

Групи \ Рівні	Низький	Середній	Високий
Контрольна	20%	50%	30%
Експериментальна	40%	50%	10%

У вигляді діаграми отримані дані будуть такими (див. рис. 2.1).

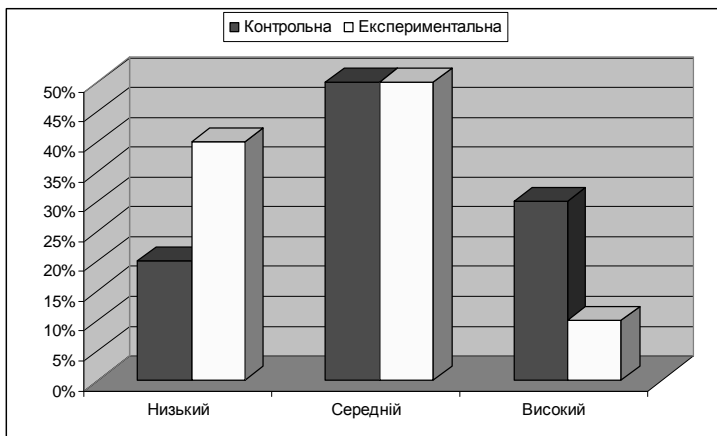

Рис. 2.1. Початковий стан володіння знаннями студентів контрольної та експериментальної груп

Таким чином, можемо зробити висновок про те, що студенти контрольної групи мають більший рівень володіння знаннями, бо на 20 % більше студентів цієї групи мають високий рівень знань і на 20 % менше – низький. Як відомо, що отримані в експериментальній групі дані є результатом новацій, введених дослідником лише за умови, що досягнуті раніше результати є кращими в контрольній групі [9], отож склад контрольної групи нами обрано вірно.

Особистісна складова професійної готовності студентів мала такі показники (див. таблицю 2.7):

Таблиця 2.7

Критерії та рівні розвиненості комунікативної толерантності, емпатії, конфліктності та нервово-психічної нестійкості у студентів експериментальної та контрольної груп до проведення формувального експерименту

Критерій, група \ Рівні	Низький	Середній	Високий
Комунікативна толерантність:			
Контрольна	10%	50%	40%
Експериментальна	30%	40%	30%

<i>Емпатія:</i>			
Контрольна	10%	70%	20%
Експериментальна	20%	60%	20%
<i>Конфліктність:</i>			
Контрольна	80%	20%	0%
Експериментальна	30%	60%	10%
<i>Нервово-психічна нестійкість:</i>			
Контрольна	60%	40%	0%
Експериментальна	50%	50%	0%

Наступним кроком стало зведення отриманих даних таблиці 2.6 до спільного знаменника з метою підрахунку кількісного вираження (відсоткового) особистісного компоненту професійної готовності майбутніх соціальних працівників до роботи з людьми з особливими потребами. Враховуючи, що конфліктність та нервово-психічна нестійкість є негативними характеристиками, відсоткові значення отриманих результатів низького рівня цих критеріїв для визначення особистісної готовності приймали за високий рівень, і навпаки – високий за низький. Для підрахунку ми склали показники відповідного рівня за всіма критеріями та поділили отриману суму на кількість критеріїв (наприклад, середній рівень контрольної групи: $(54\% + 70\% + 17\% + 14\%) / 4 = 38,75\%$). Отримані дані відображені в таблиці 2.8.

Таблиця 2.8

Стан особистісної готовності до професійної діяльності майбутніх соціальних працівників до початку формувального експерименту

Група		Контрольна	Експериментальна
Рівні			
Високий		50%	32,5%
Середній		45%	52,5%
Низький		5%	1,5%

Для зручності сприйняття ми зобразили ці дані також у вигляді діаграми на рис. 2.2.

Таким чином, можемо зробити висновок про меншу підготовленість студентів контрольної групи, недостатні показники високого рівня. З огляду на це зростає необхідність вжити заходи, які б допомогли якомога швидше змінити початкові недостатні показники вищезазначених критеріїв майбутніх соціальних працівників.

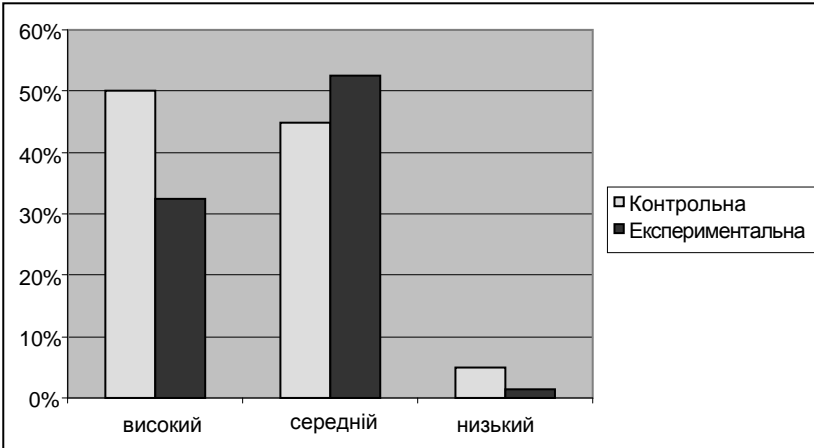

Рис. 2.2. Стан особистісної готовності до професійної діяльності в експериментальній та контрольних групах за результатами вихідного діагностичного зрізу

Завершальним етапом нашого експериментального дослідження був підсумковий ретест, головним завданням якого стало визначення рівня професійної готовності майбутніх соціальних працівників до роботи з людьми з особливими потребами в експериментальній та контрольній групах студентів після проведення формувального експерименту у вигляді циклу тренінгів. Попереднє діагностичне обстеження та підсумковий ретест були цілком ідентичні.

Щодо когнітивної складової професійної готовності до роботи з людьми з особливими потребами, можемо відмітити значне покращення результатів, поглиблення знань експериментальної групи. А в контрольній групі відбулося незначне зменшення відповідей низького рівня та підвищення середнього рівня знань, що пояснюється впливом незапланованих факторів(наприклад поглиблення знань студентами з контрольної групи самостійно в бібліотеці, при написанні курсової роботи).

Кількісні показники цього зрізу в відсоткових значеннях представлені у таблиці 2.8.

Таблиця 2.8

Стан володіння знаннями студентів контрольної та експериментальної груп після проведення експерименту

Групи \ Рівні	Низький	Середній	Високий
Контрольна	10%	60%	30%
Експериментальна	0%	20%	80%

З даної таблиці видно, що найвищим показником є високий рівень експериментальної групи, який перевищує аналогічний показник контрольної групи на 50 %. Найнижчий показник – низький рівень експериментальної групи (0 %), що є меншим за показник контрольної на 10 %. Показник середнього рівня контрольної групи на 40 % більший за показник експериментальної.

У вигляді діаграми отримані дані будуть такими (див. рис. 2.3).

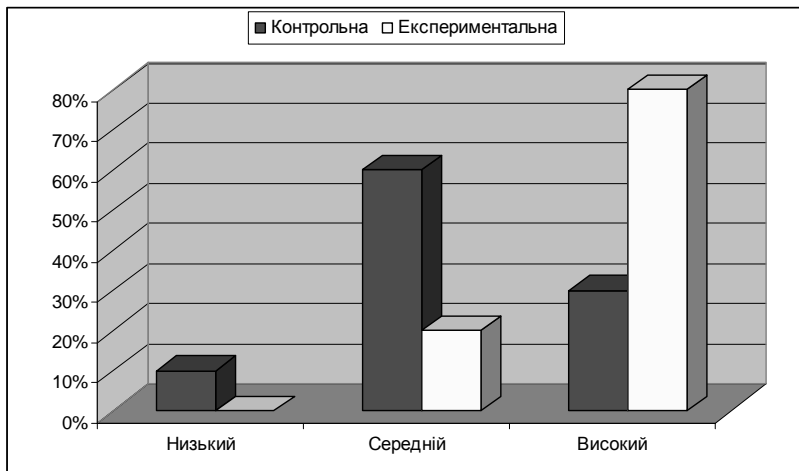

Рис. 2.3. Стан володіння знаннями студентів контрольної та експериментальної груп після проведення експерименту

Отже, чітко прослідковується перевага експериментальної групи у сторону високого рівня володіння знаннями.

Для виявлення експериментального ефекту порівняємо значення рівнів володіння знаннями студентів контрольної та експериментальної груп до проведення формувального експерименту та після. Результати мають наступний вигляд:

Таблиця 2.9

Стан володіння знаннями студентів контрольної та експериментальної груп до та після проведення експерименту

Група \ Рівні	Низький		Середній		Високий	
	До експерименту	Після експерименту	До експерименту	Після експерименту	До експерименту	Після експерименту
Контрольна	20%	10%	50%	60%	30%	30%
Експериментальна	40%	0%	50%	20%	10%	80%

У вигляді діаграми табличні дані матимуть такий вигляд (див. рис. 2.4):

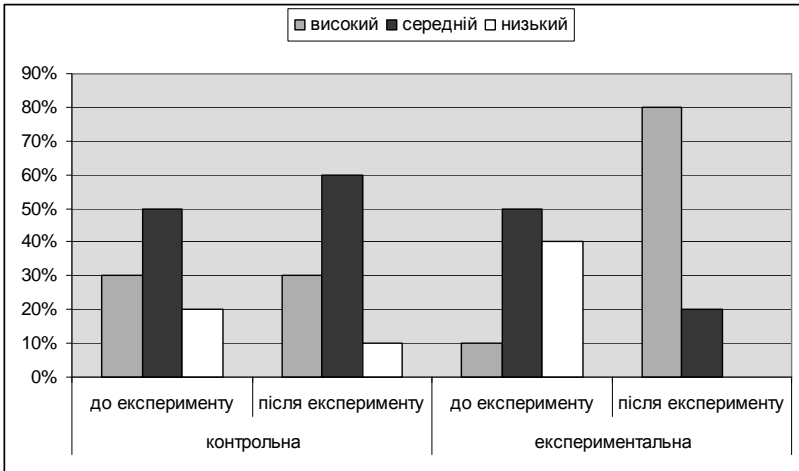

Рис. 2.4. Стан володіння знаннями студентів контрольної та експериментальної груп до та після проведення експерименту

Мали змогу підрахувати експериментальний ефект за формулою:

$$d_e = (x_2 - x_1) - (y_2 - y_1)$$

де d_e – експериментальний ефект;

x_2 – значення відповідного рівня знань контрольної групи після проведення формувального експерименту;

x_1 – значення відповідного рівня знань контрольної групи до проведення формувального експерименту;

y_2 – значення відповідного рівня знань експериментальної групи після формувального проведення експерименту;

y_1 – значення відповідного рівня знань експериментальної групи до проведення формувального експерименту.

Визначимо експериментальний ефект для високого рівня володіння знаннями: $d_e = (80\% - 10\%) - (30\% - 30\%) = 70\%$

Таким чином, можемо зробити висновок про значне підвищення рівня володіння знаннями в майбутніх соціальних працівників щодо соціальної роботи з людьми з особливими потребами і, відповідно, когнітивної складової професійної готовності до роботи з людьми з особливими потребами шляхом проведення циклу тренінгів.

Результати підсумкового ретесту при визначенні особистісного компоненту професійної діяльності для зручності сприйняття авторами зведено у таблицю 2.14.

Таблиця 2.14

Критерії та рівні розвиненості комунікативної толерантності, емпатії, конфліктності та нервово-психічної нестійкості у студентів експериментальної та контрольної груп після проведення формувального експерименту

Критерій, група \ Рівні	Низький	Середній	Високий
<i>Комунікативна толерантність:</i>			
Контрольна	10%	50%	40%
Експериментальна	0%	30%	70%
<i>Емпатія:</i>			
Контрольна	10%	70%	20%
Експериментальна	0%	50%	50%
<i>Конфліктність:</i>			
Контрольна	80%	20%	0%
Експериментальна	60%	40%	0%
<i>Нервово-психічна нестійкість:</i>			
Контрольна	60%	40%	0%
Експериментальна	70%	30%	0%

Тож, маємо змогу звести отримані дані до спільного знаменника (за методикою, описаною в підрозділі 2.1) у таблиці 2.15 і дізнатися таким чином про стан особистісної готовності майбутніх соціальних працівників з контрольної та експериментальної груп після проведення формувального експерименту.

Таблиця 2.15

Стан особистісної готовності до професійної діяльності майбутніх соціальних працівників після проведення формувального експерименту

Рівні \ Група	Контрольна	Експериментальна
Високий	50%	62,5%
Середній	45%	37,5%
Низький	5%	5%

З даної таблиці видно, що значення високого рівня контрольної та експериментальної груп є найвищими, переважає значення експериментальної на 12,5%, а серед показників середнього рівня перевага у 7,5 % належить контрольній групі. Показники низького рівня однакові – 5 %.

Для кращого сприйняття зобразимо отримані табличні дані у вигляді діаграми на рис.2.5.

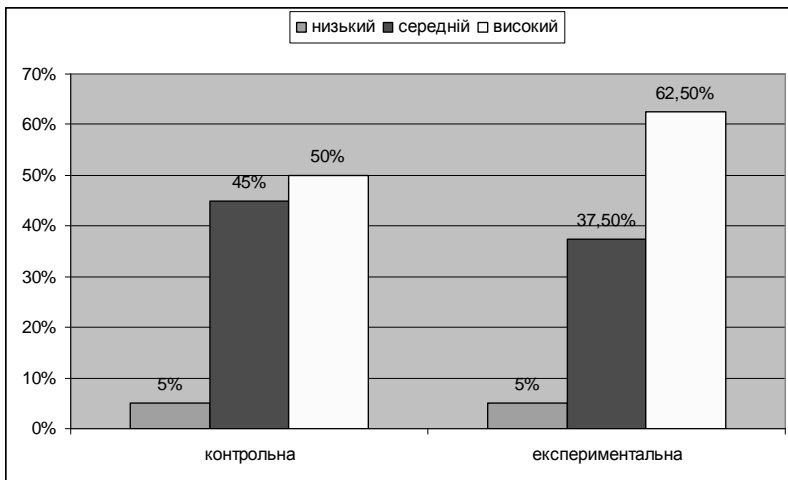

Рис. 2.5. Стан особистісної готовності до професійної діяльності майбутніх соціальних працівників після проведення формувального експерименту

Зіставимо результати зрізів до проведення формувального експерименту та після. Отримали дані, відображені у таблиці 2.16.

Таблиця 2.16

Зміни рівнів критеріїв особистісної готовності до професійної діяльності перед проведенням формувального експерименту та після

Рівень, група Критерій	Низький		Середній		Високий	
	Конт- рольна	Експери- ментальна	Конт- рольна	Експери- ментальна	Конт- рольна	Експери- ментальна
<i>Комунікативна толерантність:</i> до експерименту після експерименту	10% 10%	30% 0%	50% 50%	40% 30%	40% 40%	30% 70%
<i>Емпатія:</i> до експерименту після експерименту	10% 10%	20% 0%	70% 70%	60% 50%	20% 20%	20% 50%
<i>Конфліктність:</i> до експерименту після експерименту	80% 80%	30% 60%	20% 20%	60% 40%	0% 0%	10% 0%
<i>Нервово-психічна нестійкість:</i> до експерименту після експерименту	60% 60%	50% 70%	40% 40%	50% 30%	0% 0%	0% 0%

У зведеному вигляді отримаємо відсоткові відношення стану особистісної готовності до професійної діяльності з людьми з обмеженими можливостями майбутніх соціальних працівників експериментальної та контрольної груп до та після проведення формувального експерименту (таблиця 2.17).

Таблиця 2.17

**Стан особистісної готовності до професійної діяльності
майбутніх соціальних працівників
до та після проведення формувального експерименту**

Група Рівні	Контрольна		Експериментальна	
	До експерименту	Після експерименту	До експерименту	Після експерименту
Високий	50%	50%	32,5%	62,5%
Середній	45%	45%	52,5%	37,5%
Низький	5%	5%	1,5%	5%

Отже, після проведення формувального експерименту показники рівнів особистісної готовності контрольної групи не змінились. А показники рівнів експериментальної групи змінились – суттєво покращились: на 30 % збільшився показник високого рівня, на 15 % – зменшився показник середнього та на 3,5% збільшився показник низького рівня.

Для легшого сприйняття зобразимо ці дані у вигляді діаграми (див. рис. 2.6.)

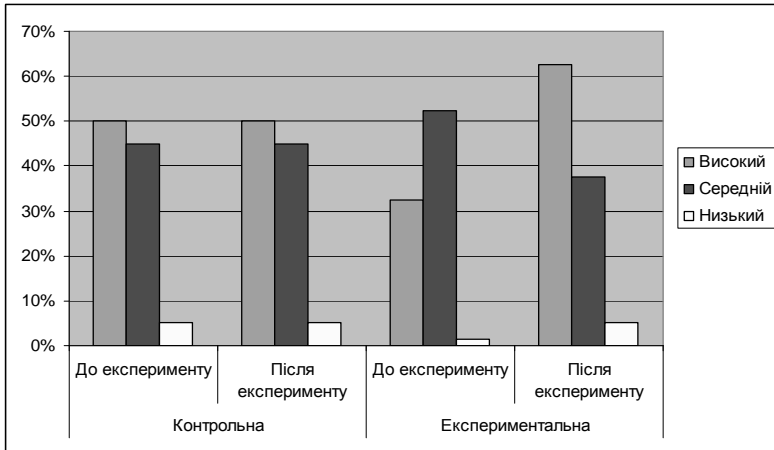

Рис. 2.6. Стан особистісної готовності до професійної діяльності майбутніх соціальних працівників до та після проведення формувального експерименту

Після узагальнення та аналізу (кількісного, якісного) отриманих вдруге даних, нами було проведено зіставлення і порівняння отриманих результатів тестування до та після проведення тренінгових занять, що дало змогу визначити експериментальний ефект. В результаті ми побачили, що результати контрольної групи не змінились, а експериментальної покращились на 30 %. При зведенні до спільного знаменника експериментального ефекту когнітивної та особистісної складових професійної готовності ми побачили загальний ефект від проведення формульованого експерименту у вигляді циклу тренінгів у 50%. Було перевірено достовірність отриманих даних за допомогою тесту Стьюдента, що довів покращення результатів повторного ретесту саме через вплив запровадженої у формульованому експерименті методики.

Таким чином, кількісний і якісний аналіз результатів дослідження підтвердив висунуту нами гіпотезу і засвідчив, що за період експериментальної роботи досягнуто позитивних результатів.

За період експериментальної роботи суттєво підвищилися рівні особистісної та когнітивної складових професійної готовності до роботи з людьми з особливими потребами в майбутніх соціальних працівників експериментальної групи. В результаті дослідження було зафіксовано підвищення рівня володіння знаннями з теми «Соціальна робота з людьми з особливими потребами» та підвищення рівня комунікативної толерантності, емпатії. На противагу їм знизився рівень конфліктності та нервово – психічної нестійкості у порівнянні з першим діагностичним зрізом. Динаміку покращення професійної готовності до роботи з людьми з особливими потребами в студентів спеціальності «Соціальна робота» з експериментальної групи викликало проведення циклу тренінгових занять:

1. Тренінг «Соціальна робота з людьми з особливими потребами».
2. Тренінг комунікативної толерантності.
3. Тренінг емпатійних здібностей.
4. Тренінг контролю агресивності.
5. Тренінг подолання конфліктності.

Процедурою діагностичного експерименту було використано комплекс методик дослідження рівнів обраних критеріїв. Застосування їх дало змогу отримати достовірні результати. Вважаємо, що використані в експериментальному дослідженні методики придатні для застосування їх у визначенні рівня володіння знаннями та стану комунікативної толерантності, емпатії, конфліктності, нервово-психічної нестійкості.

Гіпотезу дослідження перевірено та підтверджено. Перелік завдань, поставлених нами на початку експериментально-дослідницької роботи, вирішений.